

**ҚЫТАЙ ЖӘНЕ АҚШ АРАСЫНДАҒЫ ӘЛЕМДІК ҚАУЫМДАСТЫҚТАҒЫ
БӘСЕКЕЛЕСТІК****Токтагулова Эльвира Замерхановна**

Elviratoktagulova1@gmail.com

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ Халықаралық қатынастар факультеті,
Аймақтану мамандығы студенті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Даркенов Қ.Ғ.

Экономикалық трансформацияның басты қозғалтқышы-мемлекет. Импорттық-бағдарланған модельден экспортқа бағдарланған модельге көшу кезеңінде сыртқы байланыстарды кеңейту саясаты маңызды рөл атқарды: шетелдік инвестицияларды тарту, АЭА құру, 14 жағалаулық қоршауларды ашу, ДСҰ-ға кіру, "шетелге шығу" экономикалық стратегиясы Қытайдың алдында басты мақсат ретінде тұрды. Қызмет көрсету саласының қарқынды дамуы Туризмді, қоғамдық тамақтану индустриясын, коммуникация мен көлікті, қаржылық қызмет көрсетуді дамытуға жәрдемдесу саясатымен тығыз байланысты. ХХІ ғасырдың соңында Қытайда нарықтық жүйенің негізі құрылғанына қарамастан, реформалар сатысы әлі де болса аяқталмады.

XX ғасырдың соңында-ХХІ ғасырдың басында құрылған бұл жаңа нарықтық жүйе Үкімет пен мемлекеттік экономика Ұлттық экономика мен қоғамды бақылайтын "жартылай нарықтық жүйе" болып табылады. Бұл ерекшелік мынада көрінеді: ЖІӨ-дегі Мемлекеттік экономиканың қысқартылған үлес салмағына қарамастан, мұнай өндіру, телекоммуникация, ауыл жолдарын дамыту, қаржы сияқты ең елеулі салада, экономикада мемлекеттік монополия әлі сақталып отыр [1].

2002 жылы Пекинде экономика мәселелері бойынша жұмыс кеңесі өтті. Осы кеңестің нәтижесінде Қытайдың реформалардың жаңа кезеңінде ішкі сұранысты кеңейту сияқты міндеті белгіленді. ҚХР ГСҰ жетекшісі Чжу Чжисинь айтқандай, «2002 жылы Қытай экономикасының тұрақты және жылдам өсуі айтарлықтай дәрежеде инвестицияларды кеңейтумен, тұтыну мен экспорттың өсуімен қамтамасыз етіледі» [2].

2003 жылы ҚКП 16-шы съезінде «социалистік нарықтық экономикадағы кейбір мәселелер бойынша шешім» қабылданды [3]. Сол жыл социалистік нарықтық экономиканы жетілдіру кезеңінің басы деп санала бастады. ХХІ ғасырға кіргеннен кейін экономиканың әрбір секторы елеулі даму алды: 2008 жылы Жалпы ішкі өнім көрсеткіші 319244.6 (100 миллион юаней) = 4,594 трлн АҚШ долларынан бастап 2018 жылы 919281.1 (100 млн юаней) = 13,608 АҚШ долларына дейін өсті. Жан басына шаққанда ЖІӨ көрсеткіші 2008 жылы 24100 юаньнан 2018 жылы 66006 юаньға дейін өсті [4].

Болжам бойынша, 2020 жылға қарай Қытай бәсекеге қабілеттілік бойынша екінші өндіруші болады. Қытайдың еңбекке жарамды халқы санының қысқаруы Қытайда жалақының өсуіне ықпал етуі мүмкін. Қытайда орташа айлық жалақы (АҚШ долларына шаққанда) 1990 ж. \$ 55, басқа елдермен салыстырғанда \$ 32 Вьетнамда және \$ 221 Мексикада [5].

2018 жылы Қытайдың айлық жалақының орташа көрсеткіші (\$990) Вьетнамның еңбекақысынан 316% жоғары болды (\$238) және 158,5% Мексикаға қарағанда (\$383) жоғары. 2007 жылдан бастап 2018 жылға дейін Қытайдағы орташа айлық жалақы 263% - ға өсті. Қытайдағы Американдық Сауда палатасы (AmCham China) іскерлік климатқа шолу жасау барысында Қытайдағы американдық жұмыс күшіне жұмсалатын шығындардың өсуі (реципиенттердің 56% алаңдаушылық тудыруда) [6].

Мемлекет 2020 жылдың бастапқы кестесін басып оза отырып, 2019 жылы қараша айының басында 5G желілерін қосты.

Айқын болу үшін, 5G әлі күнге дейін бүкіл әлемдегі адамдардың көпшілігі 4G желілерінде жатыр.

Ғылым және техника министрлігінің Вице-министрі Ван Си 6G "бастапқы сатыда" екенін айтты, бірақ ел осы технологияға "үлкен мән беруі керек".

Оңтүстік Корея Қытайдан басқа 5G жалпыұлттық өрістету бар жалғыз бәсекелес ел болып табылады. Ұлыбритания және АҚШ сияқты елдер бірнеше елдерде жиі шоғырланған әлдеқайда шектеулі қамту болды.

Сол жылдың қыркүйек айында Huawei бас директоры Рен Чжэнфэй компания 6G технологиясымен жұмыс істейді, дегенмен, ол әлі де "бастапқы сатысында", оны коммерцияландыруға дейін "әлі алыс".

Мобильді желілер, атап айтқанда, 5G, АҚШ пен Қытай арасындағы саяси тақырып болды. Әлемдегі ең ірі телекоммуникация жабдықтарын өндіруші Huawei АҚШ-тың көздеушілер қиылысында болды Вашингтон Қытай фирмасын ол ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіреді деп айыптады, оның жабдықтарын американдықтарға тыңшылық үшін Қытай үкіметі пайдалана алады деп мәлімдейді. Huawei бұл тұжырымдарды бірнеше рет жоққа шығарды.

Huawei сондай-ақ Америка технологияларына қол жеткізуді шектейтін АҚШ-тың қара тізімінде.

Дегенмен, Қытай 6G-мен жұмыс істеуді жалғастыруда, өйткені ол технология болашақта үлкен маңызға ие.

«Ұлттық дамудың осы қиын кезеңінде біз 6G дамуына үлкен мән беруге, оны жоспарлауды үйлестіруге, оны тиімділікпен ілгерілетуге және осы саладағы инновациялар үшін ашуға тиіспіз», - деді Ван [7].

Дағдарыс АҚШ пен Қытай арасындағы қарым-қатынастардың барлық аспектілерінде бар. АҚШ пен Қытай Үкіметтерінің бір-бірін кең ауқымды бәсекелес ретінде жиі қарастыратыны аса қауіпті. Бұл АҚШ пен Қытай арасындағы қарым-қатынастар қақтығыстың көптеген салаларында сауда соғысы байқалады: қазіргі "сауда соғысы" Қытайға теріс әсерін тигізетін тарифтер алдыңғы уақытта да жалғаспақшы. Сондықтан АҚШ пен Қытай арасындағы келісім өте күрделі болады.

Технологиялық бәсекелестік:

АҚШ пен Қытай арасындағы ғылым мен техника саласындағы өсіп келе жатқан бәсекелестік. Екі тарап жоғары технологиялар әлемдік экономиканың болашағын және әскери күштің үстемдігін анықтайды деп санайды. Қытай көшбасшылары АҚШ-тың Huawei-дің «физикалық» тізіміне қосылуы сияқты әрекеттер АҚШ-тың Қытай экономикасына қатты соққы беруге шешім қабылдағанын айтады. (Huawei АҚШ тарапынан «жеке тұлғалар» тізіміне қосу, Huawei Америка компаниясынан компоненттерді сатып алуға АҚШ Үкіметінің рұқсатын алуы керек.

Тайвандағы жағдай:

Тайвань АҚШ пен Қытай арасындағы қарым-қатынаста 50 жылдан астам уақыт бойы ең сезімтал және әскери мәселе болып табылады. Бұл мәселе қайта алаңдаушылық тудырады. АҚШ Қорғаныс министрлігінің жуырдағы есебі Тайвань «Бір Қытай» принципінен шегініп, «ел» колонкасына басымдылық қойды. Алайда, жоғары лауазымды қытайлық шенеуніктер континенттің және Тайванның «бірігуі» туралы айтқанда, сондай-ақ «барлық қажетті шараларды қабылдау мүмкіндігін сақтау» сияқты қатаң тұжырымдаманы пайдаланды.

Азия-Тынық мұхиты аймағының милитаризациясы:

Қытайдың өсіп келе жатқан әскери қуаты, сондай-ақ оны басып алу, қалпына келтіру

және оңтүстік Қытай теңізінің түрлі табиғи ландшафтарын милитаризациялау АҚШ-тың әскери қақтығыстардың қаупін арттыра отырып, круиздер мен «кеме қатынасы еркіндігі» операцияларын күшейтуге мүмкіндік берді. (Қытайдың бұл әрекеттері БҰҰ төрелік соты халықаралық құқықты бұзу деп таныды).

Дағдарысқа қарсы басқару рәсімдерінің әлсіреуі күтпеген және тәуелсіз оқиғалардың эскалациясын жеңілдетеді.

Идеологиялық қақтығыстар:

АҚШ пен Қытай арасында көпшілік идеологиялық «мегафондық жарыс» сөз тіркесі жиі кездеседі. Америка тарапынан Қорғаныс министрінің міндетін атқарушысы жақында АҚШ пен Қытай арасындағы «геосаяси бәсекелестік» деп атады.

АҚШ СІМ жоғары лауазымды өкілі АҚШ пен Қытай арасындағы қарым-қатынасты «өркениеттер қақтығысы» деп атады. Қытайдың авторитарлық көшбасшылары американдық «қорлауды» тікелей сынайды. Бұдан басқа, Қытай басшылығы Қытайдың коммунистік партиясы тарапынан ішкі саяси бақылауды күшейтті, либерализацияланған экономикалық реформалардың қарқынын баяулатты және адам құқығын ашық түрде бұзуға айналды. Қытай Шыңжаңда «қайта тәрбиелеу» орындарында ұйғырларды және басқа да мұсылман өкілдерін ұстады деген деректер кездеседі.

Халықаралық режимдердің қақтығысы:

Қытай төрағасы Си Цзиньпин мен Трамптың басшылығымен АҚШ соңғы 70 жылда әлемде тұрақтылықты қамтамасыз еткен халықаралық жүйеге шақырту тастайды.

Бұдан басқа, АҚШ пен Қытай қолданыстағы халықаралық жүйедегі бір-бірінің рөлін үнемі даулауда. Халықаралық режим тез әлсірейді және тараптардың ешқайсысы бар жүйені бейімдеу немесе нығайту үшін айтарлықтай күш салмайды.

Жоғарыда тек кейбір нақты мысалдар бар. Терең мәселе-Қытай үкіметі бір-бірінің түсінігін түбегейлі өзгертті. АҚШ-тың үкімет шенеуніктері енді Қытай АҚШ күшін әлсіретуге және әлемдегі америкалық көшбасшылықты алмастыруға тырысатын бәсекелес деп атады. Қытай басшылығы, сондай-ақ, Құрама Штаттарды (кем дегенде, Трамп болған кезде) Қытай билігін әлсіретіп, Қытай Коммунистік партиясының басшылығын жағымсыз бағытқа бұруға талпынуда деп санайды.

Бұл қабылдау «өз - өзіне тән пайғамбарлыққа» айналды-екі елдің мінез-құлқы олардың бір-бірін қабылдауын көрсетеді (яғни, «бір-бірін дұшпандық», ол басқа елдің дұшпандылығын күшейтеді).

Егер АҚШ пен Қытай арасындағы қарым-қатынас шиеленіс бәсеңдемесе, Қытаймен арасындағы негізгі қатынастар нашарлап, әлемдік ландшафт өзгереді. Қытай Ресейге жақын болады, ал Қытай мен Ресей арасындағы одақ өзі тұрақсыз және қауіпті болып табылады. АҚШ пен оның одақтастары арасындағы байланыстар әлсірейді. Қытай-американдық бәсекелестікке тартылған, бірақ бүйірлік позицияларды таңдауға ниет білдірмейтін басқа елдер дилеммаға тап болуы мүмкін.

АҚШ пен Қытай арасындағы қарым-қатынас спираль бойынша құлдырап, нашарлай алмайды. Бірақ АҚШ пен Қытай арасындағы қарым-қатынастар шынымен жақсара ала ма деген сұрақтың жауабы оң. Құрылымдық факторлар тарихқа әсер етеді, бірақ тарих неге келе жатқанын анықтайды - бұл "тағдыр" емес, адами ұтқырлық (агенттік). Бірақ билік ақыр соңында дұрыс немесе апатты таңдау жасайды, - бұл мүлдем басқа мәселе. Екі тараптан да жүйелі факторлар мен тарихи мегатенциялар туралы айтатын көптеген дауыстар бар екеніне қарамастан, АҚШ пен Қытай арасындағы қарым-қатынастардың болашағы адамдар болып табылатындығын және "екі ел" тек екі көшбасшы немесе екі үкімет емес екенін түсінуіміз керек. Қытай мен Америка қоғамы АҚШ пен Қытай арасындағы қарым-қатынасты қызу талқылауда [8].

Қазіргі таңда COVID-19 вирусы әлем елдері азаматтарының өміріне ғана емес, соған

қоса әлем экономикасына үлкен зақымын тигізуде. Қытай ең бірінші болып жұқпалы аурумен күресуді бастаған болатын. Алайда, 28 наурыз күні Денсаулық министрлігінің жарияламына сәйкес, мемлекет ішінде коронавирус эпидемиясын тоқтатылды [9]. Қазіргі АҚШ президенті жүргізген саясаты, АҚШ тұрғындарына кері әсерін тигізуде, себебі адам шығыны күннен күнге артуда. Ал Қытай соның жанында салыстырмалы түрде аз адам шығынға ұшырап қайта қалпына келуде. 30 наурыз жағдай бойынша 98,6 пайызға дейін ел бойынша ірі өнеркәсіптік кәсіпорындар жұмысын қайта жандандырды. Көп мемлекеттердің 31 наурызға сәйкес жағдайы эпидемияның шыңы әлі де болса алда. Кей саясаткерлер АҚШ-тың бұл күресте жеңіліс табуы мүмкін деген пайымға келуде [10]. Сонымен қатар, аталған вирустың таралуына қатысты ақпараттық кеңістікте тараптар бірін бірі кінәлауда. АҚШ тарапы Қытай вирустың зардабын жасырды. Осылай әлемнің басқа елдеріне таралуына және олардың бейқамдығына жол берді. Европа енді, АҚШ зардап шегуде деп мәлімдеді. АҚШ та Уханда бес жыл қызмет істеген Гарвард университетінің профессоры, ғалым-биолог Чарльз Либер вирусты жасады деген айыппен тұтқындалды.

Қолданылған әдебиеттер тізімі:

- 1 <https://nauchkor.ru/pubs/ekonomicheskoe-razvitiie-kitaya-v-nachale-xxi-veka-sotsiologicheskii-analiz-587d368e5f1be77c40d59240>
2. 陈锡文.我国城市化进程中的三农问题[J], 国家行政学院学报·2012, 6 Чэнь Сивэнь, Сяньнун проблемасы Қытай урбанизациясы барысында //Вестник Государственной административной академии. – 2012, №6.
3. 张恺梯·郭平.中国人口老龄化与老年人状况蓝皮书[M], 北京: 中国社会科学出版社, 2010 Джан Кайти, Го ПинСиняя книга по старению населения и состоянию пожилого человека в Китае Китайское общественное издательство, 2010
4. Жалпы Ішкі өнім, Қытай ұлттық статистика комитеті, 2018 <http://data.stats.gov.cn/easyquery.htm?cn=C01&zb=A0201&sj=2018>
5. 高尚全.市场经济与中国改革[M], 南宁: 广西人民出版社, 1999 Го Шанцюань, Нарықтық экономика және Қытай реформалары Рыночная экономика и реформа Китая Гуанси Халық басылымы, 1999
6. Клаус Шваб, Дүниежүзілік Экономикалық Форум, Бүкіләлемдік Бәсекелес есебі, 2019 http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf
7. Arjun Kharpal, China starts development of 6G, having just turned on its 5G mobile network, 2019 <https://www.cnbc.com/2019/11/07/china-starts-6g-development-having-just-turned-on-its-5g-mobile-network.html>
8. Paul D. Gewirtz, Can tensions between China and the United States be eased? 2019 <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/06/27/中美关系的紧张局势能被缓解吗?/>
9. Китайские власти заявили об окончании эпидемии коронавируса в стране, 2020 <https://ria.ru/20200329/1569310147.html>
10. Lexington Relations between China and America are infected with coronavirus, 2020 <https://www.economist.com/united-states/2020/03/26/relations-between-china-and-america-are-infected-with-coronavirus>
11. Американского учёного подозревают в создании в Ухани коронавируса 6 апреля 2020, 10:28 «Аргументы Недели» // <https://argumenti.ru/espionage/2020/04/658946>